

Kundakçı, Mustafa (2019). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev'in "Zelzele" Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2019/13, s. 115-129.

MOLDO KILIÇ, ISAK ŞAYBEKOV VE KALIK AKIYEV'İN "ZELZELE" TEMALI ŞİİRLERİNDE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Mustafa KUNDAKCI*

Geliş Tarihi: 21.03.2019

Kabul Tarihi: 20.05.2019

Özet

Edebiyat sanatı, içinde var olduğu toplumsal yapının hayatından derin izler taşır. Özellikle şiir, tarih biliminin geçmişle ilgili eksik bıraktığı insani detaylara dizelerinde yer verir. Bunu bazen doğrudan yapar; fakat çokça söylemek istediklerine uygun bir vesile arar. Toplumların hayatında birçok şiire konu olan zor zamanlar yaşanır. Seller, göçler, savaşlar ve depremler şairin insan ve zamanla ilgili söylemek istedikleri için uygun bir vesiledir.

Türkistan coğrafyasında 1910 yılında yaşanan deprem vesilesiyle yazılan 'zelzele' temalı şiirler, yazıldıkları dönemin toplumsal hayatına ilişkin çok önemli detaylar paylaşır. Şiirin vesilesi bir felaket olduğu için şairler özellikle bu felakete giden süreçte sorumluluk sahibi olanların üzerinde durur. Zelzele her ne kadar doğal bir afet olsa da yaşanan zelzele kadar ağır sonuçları olan zulümler ve cehalet bu metafor üzerinden anlatılır. Zelzele şaire; zayıf, çaresiz ve korku içerisindeki halka yöneticilerin, din adamlarının, zenginlerin yaptıklarına karşı Allah'ı hakem yapma fırsatı verir. Şairler böylelikle kendisini halkın karşısında unvanı, ilmi ya da parası sebebiyle güçlü gören; kendisinde vehmettiği bu güce dayanarak kişisel çıkarları için onlara zulmedenlere ilahi adaleti hatırlatır.

Bu çalışmada Moldo Kılıç, Kalık Akıyev ve Isak Şaybekov'un 'zelzele' temalı şiirlerine yansıyan toplumsal eleştiri unsurları üzerinde duruldu. Şairlerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı kişiler olduğu gerçeğinden hareketle şiirlerde toplumun bu felaketine karşı gösterdikleri tepki araştırıldı.

Anahtar Kelimeler: Kırgız edebiyatı, Moldo Kılıç, Kalık Akıyev, Isak Şaybekov, şiir, eleştiri, zelzele.

SOCIAL CRITICISM IN THE EARTHQUAKE THEMED POEMS OF MOLDO KILIÇ, İSAK ŞAYBEKOV AND KALIK AKIYEV

Abstract

The art of literature carries deep traces from the life of the social structure in which it exists. In particular, poetry includes the humane details in its verses the science of history left missing. Sometimes it does it directly, but mostly it looks for means to convey what it says. In the life of societies, there are hard times that are subject to many poems. Floods, migrations, wars and earthquakes are a convenient occasion for the poet to talk about man and time.

'Earthquake' themed poems written in the context of the earthquake in Turkistan in 1910 share very important details about the social life of the period they were written. As the means of the poetry is a disaster, poets focus on especially those who are responsible in the process leading to the disaster. Even though earthquake is a natural disaster, cruelty and ignorance having the same severe consequences are explained through this metaphor. Earthquake gives the opportunity to poet to make Allah a judge against the rulers, the clergy, and the rich for the sake of the weak, helpless and people in fear. By this way, the poets reminds of divine justice to

*Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: mustafakundakci@karabuk.edu.tr
Orcid: 0000-0001-6092-4043

those who oppress the public for their personal interests because of the title, science or money they have.

This study focused on the elements of social criticism reflected in Moldo Kılıç, Kalık Akiyev and Isak Şaybekov's 'earthquake' themed poems. Based on the fact that poets were sensitive to social problems, the reaction of the society towards this disaster was investigated in the poems.

Keywords: *Kyrgyz literature, Moldo Kılıç, Kalık Akiyev, Isak Şaybekov, poem, criticism, earthquake.*

Giriş

Edebiyat; yaşantı ve hayal ile beslenen, dil malzemesi ile görünür hale gelen bir sanat dalıdır (Aytaç, 1999: 11). Bu sanat dalı, sanatçılar tarafından tarihi bir süreç içerisinde belirli bir birikimle ilerleyen gelenekli bir faaliyettir. Edebiyat da kendisi dışındaki sanatlar gibi esas olarak toplumsal bir olaydır ve içerisinde üretildiği toplumda gerçekleşen tüm fiziki ve ahlaki olaylara karşı oldukça ilgilidir (Bacaklı, 2017: 1139). Edebî eserde, içerisinde üretildiği toplumun duygu, düşünce, hayal, örf, inanç gibi tüm hayatından yansımalar bulunur. Yazar veya şair; parçası olduğu toplumun yaşantısını ve değerlerini gözlemleyerek, deneyimleyerek fark eder ve eserine bunlarla ilgili özgün tavrını da içeren detaylar alır. Toplumsal hayatı her açıdan derinden etkileyen olay ve durumlar sanatçının özel ilgi alanıdır. Bu olay ve durumlarla ilgili zaman içerisinde nesillerden nesillere taşınacak bilgi, duygu ve tasavvuru sanatın kendisine has tekniği ile en doğru biçimde aktarmak sanatçının temel sorumluluklarından birisidir.

Şiir, edebiyat sanatının en bilinen ve yaygın olarak kullanılan biçimlerinden biridir. Bu sanat biçimi, sadece estetik haz ihtiyacının tatminine dönük bir faaliyet değil; yoğun ve etkileyici anlatımı, sarsıcı tespitleri, diğer türlere göre düşük hacmi ile tarihi ve sosyal olayları aktarma konusunda oldukça elverişlidir. Özellikle küçük insanın hayatına dair hemen her türlü durum ve olayı, gerçeğe en yakın haliyle gösteren halk şiiri üretildiği dönem için bir vesika kıymetindedir. Şiir, yazının yaygın olarak kullanılmadığı devirlerde bile sözlü kültürün oldukça etkin bir unsuru olarak var olmuş bir edebî türdür. Şiirin bu derece etkin olması, onu üreten şairin de toplumdaki yerini önemli kılar. Bu edebi tür, en eski örnekleri ile bir haz aracı olmanın çok ötesinde bir tedavi etme, ibadet etme ya da yol gösterme biçimi olarak kullanılır (Köprülü, 2016: 102-106).

Uzun bir tarihi sürecin tecrübesi ile oluşan ve doğrudan halkın hayatından beslenen halk edebiyatı, özellikle halk şiiri; şartların ve kültürün zamana bağlı olarak değişmesinden etkilense de esasını hep korumaktadır (Sakaoğlu, 1997: 345). Bu çalışmada üzerinde durulacak eserler, Kırgız halk şiirinin XX. asrın ilk çeyreğinde söylenen işlevsel metinlerindedir. Kırgız şiiri, 1917 Devrimi öncesinde gelenekli bir ilerleme göstermektedir. Oldukça zengin bir birikime sahip olan bu dönem şiiri, Modern Kırgız edebiyatı için elverişli bir zemin hazırlar (Özgen, 2014: 43). Pek çok siyasi ve sosyal sorunun yaşandığı bu dönemde, 'akın' olarak adlandırılan şairler halka önderlik eder. Halkın içerisinde, onlarla beraber yaşadıkları her türlü sıkıntıyı ya da sevinci sadece kendileri adına değil; onlar adına da söze döküp hem zaman içerisinde hem de nesiller arasında taşıyacak eserler verirler (Kapağan, 2015: 174). Bu sebeple akınlar halk tarafından çok sevilir ve saygı görürler. Halk onların varlığının sıkıntılarının tespit edilmesi, anlatılması ve çözümündeki önemini farkında olduğu için onlarla övünür (İnan, 2017: 65).

Kırgız edebiyatının Sovyet dönemi öncesindeki devresi için yazılı metinlerinin bulunmadığı ya da kayda değer bir edebi birikiminin olmadığı yönündeki bilgilerin aksine bu devre edebiyatı, oldukça zengin ve işlevsel bir birikime sahiptir. Basılı eserlerin henüz yaygın olmadığı bu dönemde, medresede okuma yazma öğrenen ve 'Molla' olarak anılan

birçok şair, eserlerini el yazısı ile çoğaltır (Özgen, 2014: 43). Kırgız edebiyatı; ilgili dönemde tabiatla iç içe, insana ve hayata dokunan, epik bir üslup kullanmakla birlikte yaşanan gerçeklerden uzaklaşmayan bir özellik gösterir (Нурманбетова-Кармышова, 2015: 136). XX. asrın başlarında Kırgızlar, sosyal ve siyasi anlamda ciddi problemlerle karşı karşıyadır. Ciddi bir yoksulluk, kuraklık, deprem gibi doğal afetlerin yanı sıra, başta Çarlık Rusya'sı olmak üzere komşu devletlerin yıllardır bitmek tükenmek bilmeyen işgal ve sömürü politikaları tüm hızıyla devam etmektedir. Gerek sosyal sorunları gerekse siyasi problemleri derinleştiren şeylerden biri de düşmanlarının kışkırtmalarına aldanan Kırgızların birbirine düşmesi, yönetici ve din adamlarının da bu huzursuzluğa çanak tutmasıdır (Akmataliyev, 2014: 4).

1911 Türkistan Depremi ve Kırgız Şiirinde 'Zelzele' Teması

Geçmiş ya da modern zaman toplumlarının tümünde toplumsal hayatı önemli derecede etkileyecek olaylar kolayca unutulmaz. Bu tür olaylar, toplumsal hafızada yaşamanın ötesinde zamanını ve geleceği etkileyecek sonuçlar da ortaya çıkarır. 4 Ocak 1911 yılında sabaha karşı 4.25'te başlayıp yaklaşık 24 dakika süren, merkez üssü Kırgızistan'ın Çüy iline bağlı Çon Kemin (Büyük Kemin) ilçesi olan 8.2 şiddetinde büyük bir deprem meydana gelir. 6 Ocak gece yarısı da 12 dakika süren şiddetli bir artçı deprem gerçekleşir. Dünya deprem literatürüne 'Türkistan' yahut 'Kemin' depremi olarak geçen ve 20.yy'ın en büyük depremlerden biri olarak kabul edilen bu olay özellikle Kırgız tarihini derinden etkiler. 6 Ocak'ta ilkinden daha şiddetli bir artçı depremin de yaşandığı ve yaklaşık 10.000 km²lik bir alanda etkili olan deprem günlerce sürer (Erol, 2018: 28).

Yaşanan trajik olaylar dünyanın gündemine girdiği gibi özellikle Osmanlı'da da yankı bulur. 1908-1912 yılları arasında haftalık olarak yayımlanan ve Türk-İslam dünyasının tamamına hitap eden bir yayın politikası izleyen Sırat-ı Müstakim dergisi de depremin meydana gelmesinden sonra ilk haberini "Türkistan: Türkistan'da Hareket-i Arzî" başlığıyla yayınlar. Depremle ilgili verilen haberlerde kimi yerlerde toprağın yarıldığı, kimi yerlerde önce yükselip sonra adeta evlerin üzerine doğru dürülerek onları yuttuğu, kimi yerlerde topraktaki titremenin çoğu kerpiçten olan evleri içerisindekilerle birlikte yok ettiği bilgisi verilmektedir. Depremin şiddeti koca bir şehri toprağa gömerken yerinde bir göl oluşur ve buna şahit olan pek çok insan aklını yitirir (Sırat-ı Müstakim, 123, 319).

"Türkistan'da Sefalet" başlığıyla bu depreme oldukça geniş bir yer verir (Dayanç, 2007: 133). Dergide yapılan haberde artçıları ile birlikte altı gün süren, yaklaşık iki bin beş yüz kişinin kaybolduğu; hayatta kalmasına rağmen her şeyini kaybeden insanların eksi 25-30 derece soğukta çadırlarda, sefalet içerisinde aç kaldığı ve yardımların ihtiyacı gidermediği aktarılmaktadır (Sırat-ı Müstakim, 125; 351). Sırat-ı Müstakim'de 12 Ocak 1911 tarihinde yayınlanan 123. sayısıyla başlayan Türkistan depremi konulu haber, şiir ve yardım konulu yazılar toplam 14 hafta boyunca 1 Haziran 1911 tarihli 143. sayıya kadar yayınlanır (Erol, 2018: 32).

Sırat-ı Müstakim'de yayınlanan ilk haberde ölenlerin büyük çoğunluğunun Türklerin en temiz, dindar ve büyük nesli olan Kırgızlar olduğu bilgisi verilir (Sırat-ı Müstakim, 123, 320). Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Kasfkas topraklarında meydana gelen bu deprem sebebiyle yaklaşık 200 yerleşim birimi kullanılamaz hale geldiği, 10.000 civarında insanın kaybolduğu felakette ölenlerin sayısının da belli olmadığı belirtilir (Yıldız, 2018: 23).

Milletlerin hayatını alt üst eden bu türlü büyük hadiseler sadece tarihçilerin ilgi alanına girmez. Millettin bir ferdi olarak hayatı onlarla birlikte yaşayan söz ustaları da yaşadıkları mesut zamanlar kadar felaket anlarına dair de eserler üretirler. Özellikle şairler, içerisinde olaylar kadar o zamana ait duyguların da işlendiği şiirleriyle günlük hayatın hem gövdesinin hem de ruhunun yankısını yüzyıllar sonrasına taşır. İnsanların neler

yaptıklarını ve yaşadıklarını anlatan tarihten farklı olarak; insanların yaptıkları ve yaşadıkları esnada neler düşündüğünü ve hissettiğini aktaran şairlerin eserleri, birlikte okunmadan tarihi anlamak mümkün değildir. Zamanı ve geçmişi anlamak ve gelecek için planlar yapmak isteyenlerin edebiyatı dikkate almadan sadece tarihi esas alması ciddi bir eksikliklerdir (Karakoç, 1997: 57).

Tarihi kayıtlara Kebin/Kemin depremi olarak geçen Kırgızistan merkezli bu depremler dönemin edebi eserlerine de yansır. Özellikle yüksek şiddette gerçekleşen ilk deprem sırasında ve sonrasında olanların anlatıldığı 'zelzele' temalı şiirler yazılır. Bu dönemde yazılan ve Kırgız yazılı edebiyatının ilk örneği sayılan Moldo Kılıç'ın "Kıssa-i Zilzala" eseri ile Kalık Akıyev ve Isak Şaybekov'un da 'Zilzala' isimli eserleri deprem sırasında yaşanan sıkıntıları anlatır. Bu eserler aynı zamanda 'zelzele'yi bir metafor olarak kullanıp deprem öncesinde ve sonrasında en az deprem kadar insanların hayatını çekilmez kılan dönemin siyasî koşullarını da örtük bir biçimde veren ve Kırgız edebiyatında 'Zilzala' adıyla anılan bir akım meydana getirirler (Yıldız, 2018: 23).

Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev'in 'Zelzele' Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri

Kırgız edebiyatında 'zelzele' temalı üç şiir yazılır. Bunlardan ilki Kazan şehrinde Arap harfleriyle ve 'Kıssa-i Zilzala' adıyla basılan Moldo Kılıç Şamırkanulu'ya (1866-1917) ait Kırgız edebiyatının ilk yazılı eseridir. Kırgızistan'ın Narın bölgesinin şimdiki Koçkor ilçesinde doğan Moldo Kılıç, Sarıbağış boyunun ünlü beyi Törögeldi'nin kardeşi Şamırkan'ın oğludur. Moldo Kılıç dedeleri yönetici olmasına rağmen kendisi iktidar kavgasından uzakta, halkla içi içe mütevazı bir hayat yaşar. Kırgız edebiyatında yaşadığı zamanın sorunlarını dile getiren 'Zaman' şairlerinden birisi de olan Moldo Kılıç, adalet ve hakikate olan inancı gereği şiirlerinde iktidarda olan dedelerinin halka yaptığı zulmü de açıkça eleştirir.

Moldo Kılıç, ilme olan merakı sebebiyle köyünde ve civar köylerde gezici olarak ders veren mollalardan ilk tahsilini aldıktan sonra 17 yaşında Kuzey Kırgızistan'daki Çüy ve Tokmok şehirlerinde medrese eğitimi görür. Buralarda İslam dininin temel kaynaklarını okuduktan sonra 25 yaşında şiir söylemeye başlar. 'Kıssa-i Zilzala' dışında 'Cindi Suu' (Deli Su), 'Aldamçı' (Yalancı), 'Çüy Bayanı' (Çüy Beyanı), 'Kol Kazal' (Kol Gazel), kuşlar âlemi hakkında yazdığı 'Bürküttün Toyu' (Kartal Ziyafeti), 'Kanattuu' (Kuşlar) gibi şiirleri de bulunan şairin 32 yaşında yazdığı 'Zar Zaman' en büyük eseridir (DuishonkulUulu, 2018: 28-29, 35-36).

Kırgız şiirinde 'zelzele' temalı ikinci şiirin sahibi de 'Zaman' şairlerinin etkisinde şiirler yazan ve Moldo Kılıç'ın da manzumelerini yazıya geçirerek eserlerin halka ulaşmasında da ciddi katkı sağladığı söylenen (Moldo) Isak Şaybekov (1880-1957), (DuishonkulUulu, 2018: 31)'dur. Kemin vadisi Chon-Kemin köyünde doğan ve Tokmuktogudin okulunda eğitim alan Şaybekov, şiir yazmaya 10 yaşında başlar. Zor ve sıkıntılı bir hayat yaşayan ve 'Isaktın Irları' isimli basılmış bir eseri de bulunan şairin 'Zilzala' şiiri dışında oldukça bilinen 'Kayran El', 'Azgan El' isimli eserlerinde eski ve yeni yaşam biçimleri anlatılmaktadır (Эралиев, 2000: 8). Sovyet devriminin Kırgız halkının derdine çare olacağı ümidiyle bu devrimi öven şiirler kaleme alır.

'Zelzele' temasını kullanan üçüncü şair ise 'Kalık Akıyev' (1883-1953)'dir. Jumgaldın Kara-Oy bölgesinde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen şair, dokuz yaşında zenginlerin hizmetinde çalışmaya başlar. İşi gereği küçük yaşlarda pek çok yeri dolaşan şair, ünlü Kırgız şairlerini yakından tanır ve onlardan şiir söylemeyi öğrenir. 1905 yılında bir zengini yeren şiiri sebebiyle çalıştığı yerden kaçmak zorunda kalır. Kırgız şairlerinden Toktogül'ün etkisiyle yazdığı şiirlerinde sosyal konulara değinir. Sovyet devrimine Isak

Şaybekov'la birlikte sosyal hayatı ileri götüreceği ve halkının derdine çare olacağı ümidiyle gönülden inanır ve bu devrimi öven şiirler kaleme alır (Yıldız, 2018: 24).

Üç şairin oluşturduğu 'zelzele' temalı şiirlerde bu kelime, dönemin sosyal problemlerini tespit ve tenkit etmeye dönük bir metafor olarak kullanılır. Hemen hemen üç şiirde de aynı olay ve durumlarla ilgili olarak eleştiri yapılır. Sadece Moldo Kılıç'ın şiirlerinde diğer şiirlere göre ifadeler biraz daha muğlaktır. Özellikle yöneticilerle alakalı doğrudan bir değerlendirme yapılmadan dolayı ifadelerle bu zümreye dönük eleştiri yapılır. Bu durumun temel sebebi Moldo Kılıç'ın şiirinin Çarlık Rusya'sı döneminde yayınlanmış olması olarak değerlendirilebilir. Diğer şairler Sovyet Rusya döneminde eski yönetimi eleştirme serbestisi ile eserlerini yayınlarken Kırgız edebiyatının ilk yazılı eseri olan 'Kıssa-i Zilzala'nın basılma aşamasında bir sansüre uğramış olma ihtimali yüksektir (Artıkbayev, 2013: 39).

'Zelzele' temalı bu üç şiirde toplumsal hayata dönük eleştiriler üç ana başlıkta toplanabilir: Devrin din adamları ve din anlayışı; dönemin yöneticilerinin, zenginlerinin adalet ve vergi uygulamaları; halkın hayat anlayışı ve yaşayışı.

Devrin Din Adamları ve Din Anlayışı

Deprem, sel, gibi doğal afetlerin sebeplerini bilimsel olarak anlama ve açıklama anlayışı 20. yüzyılda başlar. Bu dönemden önce bu tür afetler toplumların kötülüklerine karşılık ilahî bir uyarı ve ceza olarak değerlendirilmektedir. Bugün bile bu afetler, her ne kadar bilimsel sebeplerle izah edilse de halkın genelinin bu afetlerin sebepleri konusundaki yaygın kanaati bunlara insanları cezalandırmak isteyen ilahî iradenin sebep olduğu şeklindedir (Erol, 2018: 28).

Oldukça şiddetli bir şekilde gerçekleşen ve ağır sonuçları olan bu deprem de o dönem şairleri tarafından ilahi kaynaklı olarak değerlendirilir. Şiirlerde 'moldo', 'koco', 'sopu' ve 'eşen' isimleri ile anılan din adamlarının sadece şekil odaklı, esasa inmeyen ve halkın hayatına faydası olmayan kimseler olduğu söylenir. Esasında depremin yaşandığı ve dağlık bir bölge olan Kuzey Kırgızistan'da yaşayan Kırgızlar, İslamiyet'le en geç tanışan Türk boyudur. Dağlık ve konar-göçer bir hayat süren Kuzey Kırgızlarının hayat şartları, dini eğitim almamış olmaları ve eski inanışları ihtiva eden geleneğin henüz canlı olması İslam'ın onlar üzerindeki etkisini de oldukça zayıflatır. Burada eğitim veren ya da din vazife için çalışan mollalar, hocalar Kırgız halkı içinden değil; şehirli Tatar Müslümanları içerisinden çıkar. Şiirlerin geneline yansıyan olumsuz din adamı değerlendirmesinde diğer Türk bölgelerinde de rastlanan yerleşik-göçer Müslümanlığı çatışmasının da payı vardır (Cihan, 2015: 222-224).

Moldo Kılıç 'Kıssa-i Zelzele' şiirinde hocaların riyakâr, tembel, şekilci ve bencil olduğunu ima eder. Dahası onları başkalarının hakkını yemekle itham eder:

<i>El kıldırđı kocolor,</i>	Halkı dolaştı hocalar,
<i>Amal kılbay moldolor,</i>	İbadet edip çalışmadı mollalar,
<i>Adam akın köpcedi,</i>	İnsan hakkını çok yedi,
<i>Türlüü türlüü bendeler.</i>	Türlü türlü kullar.

(Tan, 1998: 192)

Moldo Kılıç şiirinde din adamlarından çok din anlayışı üzerinde durur. Bu depremin ahiret alameti olduğunu ve yaşananlar üzerinde düşünülmesi gerektiğini belirtir.

<i>Alamattın belgisi,</i>	Alametin işareti,
<i>Oylosoñuz carandar,</i>	Düşünsenize dostlar,

*Akır zaman şumdugu,
Kara dacaal cacucdar,
Çıkar bolcol boldubu?
Kitepterde mazmunu,
Kelip turat çındığı,*

Ahir zaman felaketleri,
Kara Deccal Yecücler
Çıkma vakti oldu mu?
Kitaplarda bu durumun,
Gerçek olduğu söylenir.

(Tan, 1998: 195)

İnsanlarda imanın, bilginin ve tevekkülün eksik olması sebebiyle dinden uzaklaşıldığından da şikâyet eder:

*İyman cayın bilbegen,
İbiliske kol berer.
Nasipke kılsan kanaat,
İmanın olur selamet.*

İmanın önemini bilmeyen,
Şeytana elini kaptırır.
Nasibin olanla yetinirsen,
Türlü türlü kullar.

(Tan, 1998: 193)

Depremın olmasının dinden uzaklaşmayla ilgili olduğundan emindir. Bu konuda duyduğu bir hadisten de bahseder:

*Adisten ukkan bul sözüm,
Adam bende şuminan,
Kara cer mintip termeler.*

Hadis olduğunu duyduğum bir söze göre,
İnsanoğlunun kötülüğü sebebiyle
Kara yer böyle sallanır.

(Tan, 1998: 192)

Kalık Akıyev'in 'Zilzala' şiirinde isedin adamları şekilci ve bencil kimseler olarak tasvir edilir. Onlardaki en büyük eksiklik de halkı düşünmemek ve inancında samimi olmamaktır:

*Dayıma selde çalınıp,
Kudayga kuru çalınıp,
Daaratıma suu degen.
Ar cumanın tünündö
Tañ atkança "uu" degen.
Tün termetip olturup,
Ber kuday dep ürgülöp,
Elgen apsın agıtkan
Eşenderdi tam bastı.*

Daima sarık sarınıp,
Boşu boşuna Allah'a yalvarıp,
Abdest için su (getirin) der.
Her cuma gecesinde
Gün ışığına kadar 'hû' der.
Geceleri sallanarak otururken
'Ver Allah'ım!' diye uyuklayıp
Halka nefsinin veren
Şeyhler göçük altında kaldı.

(Курманалыуулу, 1990: 400)

Yukarıda ibadetlerini ihlasla yapmadıkları noktasında ağır bir şekilde tenkit edilen bağınaz din adamları bunun üzerine bir de halkı dinle korkuttukları için Allah onları depremle cezalandırır:

*Beynamaz dep çoçutkan,
Beş ubak namaz okutkan,*

Beynamaz diye korkutan,
Beş vakit namaz kılan,

Moldolordu tam bastı.

Mollalar göçük altında kaldı.

(Курманалыуулу, 1990: 401)

Netice olarak deprem bunları da ait oldukları yerde yakalayıp tüm saltanatları ile yok eder:

Koco, moldo, eşender,

Hoca, molla, şeyhler,

Meçitinde suladı.

Mescitlerinde yıkıldı.

(Курманалыуулу, 1990: 401)

Isak Şaybekov'da 'Zilzala' başlıklı şiirinde depremin sebepleri arasında bilgisiz din adamlarının olumsuz tutumunun olduğunu söyler:

Bilbey aytıp şariat,

Şeriati bilmeden hüküm veren

Moldolordon boldu bu?

Mollalardan mı oldu?

Kaardanıp kara cer,

Sinirlenen kara yer,

Kança bızdı cordubu?

Hepimizi yuttu mu?

(Курманалыуулу, 1990: 419)

Şaybekov, Akıyev'in ifadelerine benzer bir biçimde dinin esasına hâkim olmayan, eğitimsiz din adamlarının sadece şekle önem vermelerini ve cehaletlerinden kaynaklı kibirli olmalarını eleştirir:

Namaz okup künügö

Her gün namaz kılıp

Moynuna tespet aktıbı?

Boynuna tesbih astı mı?

(Курманалыуулу, 1990: 419)

Şair; sofular ve mollaların cahillere has kibirlerinden, riyakârlıklarından ve şekilciliklerinden dolayı bu depremin gerçekleştiğini söyler:

Moldolar kesir kıldıbı?

Mollalar kibirlik yaptı mı?

Bilinbey turup kara cer

Belli etmeden kara yer

Baarıbızdı kırdıbı?

Hepimizi öldürdü mü?

...

Sopular tartıp tespeni

Sofular çeker tesbihi

Baksın cutdep kesmeni

Görsün diye kılıcı

Kaarlalıp kara cer

Sinirlenip kara cer

Baarın napsin keskeni

Herkesin nasibini kestiği

(Курманалыуулу, 1990: 419)

Isak Şaybekov din adamlarının hataları sebebiyle halkın dinin gereklerini yerine getirmediğini ve dinden kaçanların arttığını ifade eder:

Dindi cakşı karmabay

Dine iyi sarılmayıp

Bolup ketken meylibiz

Her şeye tamam der olduk

...

Körgözüp turat zilzala

Gösterip durur zelzele

Kalk dininen bezgendi

Halk dininden kaçanları

(Курманалыуулу, 1990: 418-419)

Şaybekov, din adamlarının güç sahibi yöneticilerle halkın aleyhine iş birliği yaptığını ve kararlarının, anlattıklarının doğruluktan ayrıldığını söyler. Bu anlamda din adamının tek derdi şahsi menfaatidir:

Tuura cürböy moldosu,

Doğru davranmadı hocaları,

Elge çıkkan kocosu.

Halkın önüne çıkan hocası.

Koco, moldo, manaptın

Hoca, molla ve yöneticilerin

Kedeyler ele olcosu.

Fakirler idi kazancısı.

(Курманалыуулу, 1990: 421)

Dönemin Yöneticilerinin, Zenginlerinin Adalet ve Vergi Uygulamaları

Yöneticiler ve zenginler tesirleri ve imkânları bakımından toplumsal hayatı şekillendiren iki önemli sınıftır. Biri sermayenin diğeri statünün gücünü kullanarak toplumu istedikleri gibi yönlendirilebilir. Bu durum toplumla ilgili hemen her meselede onların hatırlanması olumlu ya da olumsuz eleştirisi yapılır.

Şiirlerde 'ak padişâ', 'padişâ' ifadeleri Rus çarını temsilen kullanılırken 'manap', 'boluş', 'biy', 'kazı', 'cakşı' isimlendirmeleri de yerel yöneticiler için kullanılır. 'Biy'ler XVI. yüzyıldan itibaren Kırgızlar arasında idarî ve adlî meseleleri yürüten saygın bir sınıftır. İdarî yetkilerini zaman içerisinde çoğunluğu yine kendi aralarından çıkan 'manap'lara devreden bu aristokrat sınıf adlî meseleleri çözerken gelenek ve şeriat kurallarını esas alırdı. XVII. yüzyıla gelindiğinde özellikle Kuzey Kırgızistan'da 'biy'lerin toplumu düşman saldırılarından koruyacak askerî kabiliyete sahip olmamaları sebebiyle cesaret ve cömertlik bakımından dikkati çeken, kargaşa ve savaş dönemlerinde düzeni sağlayıp halkı bir arada tutan toplum liderleri olarak 'manap'lar ortaya çıkar. Dindar, sert, cesur ve zeki olan bu yönetici zümre 'Büyük Manap' olarak anılır ve zayıf düşmedikçe iktidarı oğullarına geçer. 'Orta Manap' olarak anılan yönetici sınıf ise sadece bir boya bakan ve iktidarı oğullarına geçmeyen idarecilerdir. Halk bu yöneticilerin emirlerini yerine getirmeye mecburdur. Anlaşmazlıkları çözen ve suçluları da cezalandırma hakkına sahip olan 'manap'lar bu anlamda 'biy'lerle aynı işi yapabilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yöneticilerin seçimle belirlenmesi yönündeki yeni düzenleme 'manap'ların eski itibar ve gücünü yok ederek onları Rus Çarlığı'nın halk üzerinde tahakkümünü sağlayan basit birer araç noktasına indirir. Böylece liyakatsiz ama hileli seçimlerle iş başına gelen 'manap'lar halk arasındaki huzursuzluğu artıran, birliktelik şuurunu bozan, ahlakı değerleri ve adaleti sarsan işler yapar. Seçimlerle birlikte riyakâr, satılık, entrikacı, jurnalci ve goygoycu bir sınıf türer (Ölçekçi, 2013: 112-118). Deprem, yönetimin bu şekilde bir fesat ortamı içerisinde bulunduğu zamanlarda olur.

'Zaman' şairi Moldo Kılıç, daha sonra yayınlanan pek çok şiirinde doğrudan bu iki sınıfa dönük açık eleştiriler yapmakla beraber bu şiirde örtük bir eleştirinin varlığından söz edilebilir. Kalık Akıyev ve Isak Şaybekov'un şiirlerinde 'ak padişâ', 'padişâ', 'manap', 'boluş', 'biy', 'kazı', 'cakşı', 'bay' şeklinde anılan yönetici ve zenginler Moldo Kılıç'ın şiirinde yoktur.

Kıyamet alameti olarak da anılan 'Deccal' ve 'Yecüc' kavmi telmihi esasında güç sahiplerinin sorumsuzca davranışlarına dönük bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Her iki kavram da kötü gücün sembolüdür.

Kara dacaal cacucdar,

Kara Deccal Yecücler

Çıkar bolcol boldubu?

Çıkma vakti oldu mu?

(Tan, 1998: 195)

Moldo Kılıç, şiirde insanın genelinin ahlaki bozukluğundan şikâyet ederken tövbe etmesini ve inşaf hareket etmesini ister. İnsaf talebi esasen fiillerinde gereğinden fazla katı olan insanlar için kullanılabilir. İnsaf ancak güç ve irade sahiplerinden istenebilir. Bu durumda şairin yönetici ve zenginleri muhatap aldığı düşünülebilir (Artıkbayev, 2013; 39).

Oylosoñuz ketpeñiz,

Düşünürseniz dönmeyin,

Toboñuzdan cañılıp.

Tövbenizden yanılıp.

Adette cok iş bolor,

Hiç beklenmeyen şeyler olur,

Adam beyli buzulsa.

İnsanın huyu bozulursa.

...

İymanı bar er bolsoñ,

İmanlı bir kişiyse,

İnsap menen cürö kör.

İnsaf ile yaşa.

(Tan, 1998: 197-198)

Halkın o dönemde oldukça fakir durumda olduğu dikkate alınırsa Kılıç'ın ölçüsüz harcamaları sebebiyle halkın nefretini çeken ve onların sakin hayatını bozmakla suçladığı kişiler de varlıklı kişiler olmalıdır:

İrskıga mal çaçıp,

Rızkı olan malı israf ederek,

Curtuñ kıldı kooganı.

Halkın da tabiatını bozuyor.

(Tan, 1998: 197-198)

Molla Kılıç kendisinin de dâhil olduğu yönetici, okumuş ve zengin sınıfa yine kendisi üzerinden belki de en açık uyarısını yapar. Ona göre halkla ve memleketle uğraşmak, onlara yapacağı kötülük ve hileleri düşünmek bu sınıfın kendisi için yapması gereken ölüm hazırlığına mâni olmakta; hakikati anlamasının önüne geçmektedir. Yöneticilerin, okumuşların ve zenginlerin halkla uğraşmaya bir son verip kendilerine çeki düzen vermesi gerekmektedir. Arzu ettikleri şeref ve şana günahlarına tövbe edip iyi bir insan olduklarında ulaşabilirler:

Moldo Kılıç beçare,

Moldo Kılıç çaresiz,

Akır bir kün ketesiñ.

Sonunda bir gün gidersin.

Özüñüzdü baykaytın

Kendinizi sağlama alın,

Eldi curttu netesin.

Halkla, yurtla neden uğraşsın.

Tobo kılсан күnögö,

Tövbe edip tüm günahlara,

Daracaga cetesiñ.

Şerefli dereceye ulaşsın.

(Tan, 1998: 199)

Kalık Akıyev 'Zilzala' şiirinde doğrudan yönetici zümreyi hedef alır. Şair; 'ak padişa' olarak isimlendirdiği 'Rus Çarı' ile 'kazi', boluş ve biy olarak adlandırdığı yöneticilerin zalimliklerinin zelzele ile cezalandırıldığını düşünür. Zelzelenin onların sistemini alt üst ettiğini söyler. Deprem, kurulu düzene bir başkaldırı gibi verilir:

Ak padişa zalimdin,

Zalim Rus çarı,

Alımınan kettibi?

Haracından oldu mu?

Kazı, boluş, biyelerdin
Salgınan kettibi?

Kadı, nahiye müdürü, beyler
Vergisinden oldu mu?

(Курманалыуулу, 1990: 400)

Akıyev sadece yöneticileri değil, zengin tüccar sınıfının merhametsiz ve bencilce tutumunun da depremle cezalandırıldığı tespitini yapar. Halktan yardımını esirgeyen bu tüccar sınıfının ürünleri fâhiş bir fiyatla satan, sadece para biriktiren bencil tüccarları da deprem yutmuştur:

Düköngö pulun tolturgan,
Aşıkbaa koyup puluna,
Kara küçke karganıp,
Kayta, kaytaçot urgan
Soodagerden kettibi?

Dükkâna parasını dolduran,
Fâhiş zam koyup fiyatlara,
Kara güçle lanetler savurarak
Tekrar tekrar hesap yapan
Tüccarlardan gitti mi?

(Курманалыуулу, 1990: 401)

Şaybekov da 'Zilzala' şiirinde 'padişah' ve 'orus' dediği Çar ve onun yönetimine dönük eleştirilerde bulunur. Her şeyden evvel Rus Çarı deprem sebebiyle perişan olan halka gereken yardımı yapmamakla eleştirilir.

Oşonçoluk buduker
Bolgon çok cardam padişah

Bu kadar parçalanmış (halka)
Rus Çarından hiç yardım gelmedi

(Курманалыуулу, 1990: 418)

Rus Çarı yardım yapmamakla kalmaz, deprem öncesinde de fakir halka atadığı liyakatsiz yöneticilerin onları soymasına ses çıkarmaz. Kendisi de halka ait toprağı hileli yasalarla ele geçirip adaletten uzaklaşır ve zalim olur. Mevcut Çar daha önceki çarlardan daha acımasız ve adaletsizdir.

Akısın cedi karıptın
Üstündögü boluşu
Koy değen çok alardı
Karap turgan orusu

Hakkını yedi gariplerin
Üstündeki yöneticileri
Dur diyen kimse yok onlara
Bakıp duruyor Rus (Çarı) da

Padişabız zor boldu,
Cerdin baarın torgodu.
Adilinen taydıbı,
Murunkuday bolbodu.

Padişah (Rus Çarı) zalim oldu
Toprakların hepsini ele geçirdi
Adillikten vaz mı geçti
Önceki gibi olmadı.

(Курманалыуулу, 1990: 421)

Şaybekov Rus Çarından çok, ona ve nefesine her anlamdateslim olan 'manap', 'boluş', 'biy', 'kazı', 'cakşı' ve 'bay' olarak ifade edilen yerel yönetici ve zengin sınıfını eleştirir. Çarın yaptığı adaletsizlikler kadar bunların o adaletsizliklere ve kendi menfaatleri hesabına halka zulmettiklerini ve depremin de bu sebeple olduğunu düşünür. Yöneticilerin yüksek vergi uygulaması şiir içerisinde defalarca tenkit edilir:

Curtka salık salışıp,

Halka (ağır) vergi getirip

<i>Zorduk kılıp alışıp,</i>	Zorlayarak alıp
<i>Berbey koygon kedeydin</i>	Veremem diyen fakirin
<i>Sotko başın malışkan,</i>	Mahkemeye başını koyan
<i>Biy-boluştan kettibi?</i>	Yöneticiler de (bu vergilerden) ayrıldı mı?
<i>Uşintip cürüp kudaydın,</i>	Bunlardan dolayı Allah'ın
<i>Bizge kaarı cettibi?</i>	Bize azabı ulaştı mı?
...	
<i>Biy boluşu çoğuldu,</i>	Yöneticiler toplanıp (ağır vergileri)
<i>Tütün göbölet sorunup.</i>	Ailelere (aç gözlülükle) paylaştırır.
<i>Cardı-calçı kedeyler,</i>	Fakir fukaralar,
<i>Turup beret korunup.</i>	Korktuklarından çaresizce verirler.
<i>Berbese kılat nabaktı,</i>	Vermese hapse alırlar,
<i>Körsötöt çunkur kabaktı.</i>	Gösterirler sopayı.
<i>Manaptarı künde ceýt,</i>	Yöneticiler hergün yerler
<i>Cardıları kantip can baktı.</i>	Fakirler nasıl geçinirler.

(Курманалыуулу, 1990: 419-421)

O Dönemde Halkın Hayat Anlayışı ve Yaşayışı

Türkistan depremini konu edinen şiirler, bu deprem metaforunu toplumsal eleştiri için kullanırken eleştirilerini din adamları ve yöneticilerle sınırlı tutmazlar. Halkın da olan bitenler konusunda eleştirilmesi gereken tutumlarını şiirlerinde ele alırlar. 'Zelzele' temalı şiirler bu bakımdan sığ bir halk dalkavukluğuna düşmeden gerçekçi bir bakışla toplumun tüm taraflarını eleştirir.

Moldo Kılıç, toplumdaki ahlak yoksunu ve bencil insan sayısının çoğalmasından sebebiyle insanın insana güveninin kalmadığından şikâyet eder. Ahlak çöktüğü için kimse sözüne, yeminine sadık değildir.

<i>Adamzattın şumunan,</i>	İnsanların ahlaksızlığından,
<i>Antı, şerti ubada</i>	Yemini, şart ederek vadettikleri
<i>Baarı ketti caltaylap.</i>	Hepsi şaşırıldı.

(Tan, 1998: 197-198)

Sahtekârlığın artmasının, insanın temiz fitratının bozulmasının hayatın olağan akışına ters sonuçlar doğuracağını ve insanların sadece depremle değil her anlamda bir bereketsizlikle sınanacağını söyleyen Kılıç, çözümün düşünmek ve yanlış davranışlara tövbe etmek olduğunu belirtir:

<i>Kuulangan cörük köböydü,</i>	Sahtekârlar oldukça arttı,
<i>Kudaydan baska kim biler.</i>	Allah'tan başka kim bilir.
...	
<i>Oylosoñuz ketpeñiz,</i>	Düşünürseniz dönmeyin,

<i>Toboñuzdan cañılıp.</i>	Tövbenizden yanılp.
<i>Adette çok iş bolor,</i>	Hiç beklenmeyen şeyler olur,
<i>Adam beyli buzulsa.</i>	İnsanın huyu bozulursa.
<i>Özübüzdön körölük,</i>	Kendimizden bilelim
<i>Bereke curtan kısılca.</i>	Bereket memleketten eksilse.

(Tan, 1998: 192-198)

Kılıç, depremin hayatın olağan akışına uymayan, tabiatın rutini olmayan bir iş olduğunu; artçılarıyla beraber yeryüzünün sık sık sarsılmasının ise hayatın sonuna işaret eden bir kıyamet alameti olduğunu düşünür. Bir 'molla' olması hasebiyle dinî kitapları referans göstererek toplumsal hayatın durumunun ahiret alametleri ile dolu olduğunu söyler:

<i>Akır zaman belgisi,</i>	Ahir zaman işareti,
<i>Sizge bayan kılayın,</i>	Size açıklayayım,
<i>Kitepterde sözü bar,</i>	Kitaplarda anlatılıyor,
<i>Inanbasañ tabayın.</i>	İnanmazsanız bulayım (göstereyim).
<i>Zaman anday bolmogu,</i>	Zaman böyle (şimdiki gibi) olacak,
<i>Cege buzuk tolmogu,</i>	Yeryüzü (ahlakı) bozuklarla dolacak,
<i>Ar sonundun iş çigar,</i>	Her felaket haberi sonunda gerçek olur,
<i>Mına uşul bolcolu.</i>	İşte bugün vadesi.

(Tan, 1998: 199)

Şair, yeryüzüne ahlaki bozulmuş insanların dolduğunu söylerken herhangi bir sınıf ayrımı yapmaksızın toplumun tümünü kasteder. Din adamı, yönetici ve zengin sınıf, bu iki sınıfın dışında kalan tüm halk bozulmadan nasibini alır. Nitekim toplumun gelenekleri de ahlaki ile birlikte bozulur. O dönemden evvel insanlar hayvanlarının sütünü asla para ile satmaz, ihtiyacı olsun olmasın tüm komşularıyla bedelsiz paylaşıırken artık bu durum da değişmiştir. Kırgızlar o döneme kadar süt, yağ, yoğurt gibi ürünleri ticarî bir meta gibi satmaz. Fakat zaman yöneticilerin adaletsiz ve merhametsiz, zenginlerin hırslı ve bencil, halk da dâhil tüm toplumun müsrif oluşu sebebiyle o kadar kötüdür ki bu ürünler bile kolay bulunamaz ve ticareti yapılır hale gelir.

<i>Sonun işter köp boldu,</i>	Felaketler çoğaldı,
<i>Şumdugunan bendenin,</i>	Kötülüğü, dolandırıcılığı sebebiyle kulun,
<i>Alaldıkka arzıbay,</i>	Helâl olup olmadığına bakmaksızın,
<i>Sütkö kılar soodanı.</i>	Sütün ticaretini yapıyor.

(Tan, 1998: 199)

Moldo Kılıç, yaşanan depremin tüm dehşetli anlarına şahit olduğu için içerden bir bakışla ve sığağı sığağına olayı nakleder. 'Zelzele' onun şiirinde toplumsal tenkit için bir metafor olarak kullanılmakla birlikte tüm olan bitenin kaydedildiği gerçek bir olay olarak da tasvir edilir. İnsanların, hayvanların ve şehrin yaşadıkları ciddi bir gözlem gücüyle şiirde verilir. Şair olan bitenden dolayı oldukça korkar ve telaşa düşer. Yazdığı şiirle her ne kadar din adamlarına, yönetici ve zenginlere yanlışlarından dönüp tövbe etmeleri; halka da ahlaklarına ve geleneklerine sahip çıkarak yaşamaları gerektiğini hatırlatsa da şiirin asıl muhatabı öncelikle kendi nefsidir. Şair kendi korkusunu, endişesini bastırmaya, nefsinin

teselli etmeye çalışır. Kendisine dönük bu teselli etme çabasının ikinci muhatabı tüm sınıfları ile birlikte toplumdur. Önce kendisine sonra tüm halkına tövbe ve tevekkülü tavsiye eden şair, insanın ölüm karşısında çaresiz olduğunun altını çizer.

<i>Moldo Kılıç beçare,</i>	Moldo Kılıç çaresiz,
<i>Akır bir künketesiñ.</i>	Sonunda bir gün gidersin.
<i>Özüñüzdü baykaytın</i>	Kendinizi sağlama alın,
<i>Eldi curttu netesin.</i>	Halkla, yurtla neden uğraşırsın.
<i>Tobo kılsan künögö,</i>	Tövbe edip tüm günahlara,
<i>Daracaga cetesiñ..</i>	Şerefli dereceye ulaşırsın.

(Tan, 1998: 199)

Kalık Akıyev'in şiiri, Moldo Kılıç'ın şiirine kıyasla daha soğukkanlıdır. Şair şiirini depresyonun sığacağı ile değil sonrasında yazdığı izlenimi veren ifadelerle depresyonu daha çok bir metafor olarak kullanır. Şiirin girişi dışında depresyonun nasıl olduğu ve neler yaşandığı ile ilgili bir detay yoktur.

Kalık Akıyev de şiirinde halka dönük eleştiriler yapar. Depresyonun tüm alametleri ile geliyorum demesine rağmen halkın bir kısmı cahillik edip bu felaketi ciddiye almaz. İfadeden anlaşıldığı üzere ciddiye alan halkla da alay edip ukalaca konuşur. Fakat sonunda cahilliklerinin ve kibirlerinin bedelini hayatla öderler:

<i>Tarçılıktı körgöndör,</i>	Zorlukları görenler,
<i>Taşkendi karay çubagan.</i>	Taşkent'e doğru katar katar gitmiş.
<i>Apırlıtp süylögön,</i>	Böbürlenip konuşan,
<i>Kalktın köbün tam bastı.</i>	Halkın çoğu göçük altında.

(Курманалыуулу, 1990: 400)

Akıyev, halktan kimilerinin manevî bir maksadı olmaksızın sadece dünyalık için makine gibi hissiz ve hızlı bir şekilde hareket etmesini eleştirir. Böyle kimselerin ellerini uzattıkları için faydasız, tüm çabalarının da hilekârca olduğunu söyler. Depresyon bu türlü insanları da cezalandırır:

<i>Dünyö tilep oturgan,</i>	Dünyalık isteyip duran,
<i>Maşinedey apıldap,</i>	Makine gibi hızlı hareket edip
<i>Payda cakka kol sungan</i>	Faydası olmayan şeye el açan,
<i>Aldamçını tam bastı.</i>	Hilekâr göçük altında kaldı.

(Курманалыуулу, 1990: 401)

Isak Şaybekov'un şiirinde de Kalık Akıyev'in şiirine benzer biçimde depresyonun nasıl olduğu ile ilgili bilgi ve tasvir oldukça azdır. Şair şiirde depresyonu söylemek istediklerinin dekoru gibi kullanır. Diğer iki şairden farklı olarak burada halkın doğrudan tenkit edilmesi de söz konusu değildir. Halk korkak, çaresizdir; fakat bunlar onun için bir kusur olarak değil bir mazeret olarak gösterilir.

<i>Korkkonunan kalayık,</i>	Korktuğundan dolayı halk
<i>Bir Kudayga sıyındı.</i>	Bir Allah'a sığındı

...

<i>Manaptar salıp akça alat,</i>	Yöneticiler vergi ister, para alır,
<i>Cuma sayın kol salat.</i>	Her Cuma (halkın Kazancına) el atar.
<i>Bergen sayın beçara,</i>	Çaresizce verenler,
<i>Kargap-şidep kakşanat.</i>	Beddua ederek sızlanır.
...	
<i>Cardılar baykuş bilgen çok,</i>	Zavallı fakirler bilemedi,
<i>Kutuların eç alın.</i>	Bundan nasıl kurtulacağını.

(Курманалыуулу, 1990: 418, 421, 422)

Şiirin tamamına yakın kısmında genel olarak yöneticiler, din adamları, zenginler kıyasıya eleştirilip deprem felaketinin sebebi olarak gösterilirken halkın 'biz' zamiri üzerinden doğrudan tenkit edildiği tek yer şiirin girişindeki ilk iki dizedir:

<i>Dindi cakşı karmabay</i>	Dine iyi sarılmayıp
<i>Bolup ketken meylibiz.</i>	Her şeye tamam der olduk.

(Курманалыуулу, 1990: 418)

Din bahsinde de verilen bu dizelerle şair halkın din konusundaki cehaletinin sorunların temel sebebi olduğuna inanır. Halkın dini gereği gibi bilmemesi sebebiyle istismar edildiğini, sürekli zulme uğradığını; fakat bu yapılanlara karşı yine yanlış din anlayışı sebebiyle itiraz edip hakkını aramadığını ima eder.

Sonuç

Edebiyat, özellikle şiir, içerisinde doğduğu toplumun her türlü insanî ve tarihî durumunu konu edinir. Yazarlar ve şairler söz marifetiyle şahit oldukları iyi ve kötü her şeyi en etkili kelimelerle, sanatın kendine has cümle kurgusu içerisinde zamandan zamana, nesilden bir başka nesle taşırlar. Bu bakımdan edebi metinler, ilmî ve resmi tarihî metinlerin tarih konusunda dolduramadığı hissî ve insanî boşlukları doldurur.

Türkistan'da 1910 yılının sonlarında gerçekleşen ve merkez üssü Kuzey Kırgızistan olan deprem felaketi sebebiyle birçok insan ölür, evler yıkılır; sağ kalanlar da yokluk, sefalet içerisinde bir hayat sürer. Deprem halkla birlikte yaşayan o bölgenin üç şairi Moldo Kılıç, Kalık Akıyev ve Isak Şaybekov zelzele teması üzerinden halkın o dönemde yaşadıklarını aktarır. Şiirlerinde yaşadıkları toplumun yönetici, ilim adamı ve bunların dışında kalan halk sınıfına dair detaylar verirler. Şairler; felaketin o tarihe kadar yapılanların bir sonucu olduğu, dolayısıyla ilahî bir cezalandırma ve kurulu nizama karşı yine ilâhî bir uyarı olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunurlar.

Kıyamet kadar vahim sonuçları olan zelzele, her üç şiirde de toplum eleştirisi için bir dekor olarak kullanılır. Halk adına konuşan şairler; başta yöneticilerin olmak üzere, ilim erbabının ve nihayet halkın hatalı yanlarını eleştirirler. Din anlayışı ve din adamlarına dönük eleştiriler üzerinden cahil olmanın sonuçları ortaya konurken, yöneticilere dönük eleştirilerle de devrin siyasi durumunun yol açtığı sıkıntılar üzerinde durulur. Halkın eleştirildiği nokta ise cahillik, çaresizlik ve korkaklık sebebiyle zillete düşmeleridir.

Kaynakça

- ARTIKBAYEV, Kaçkınbay. (2013). *XX. Yüzyılın Başındaki Kırgız Edebiyatı*. Ankara: Bengü Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- BACAKLI, Yılmaz. (1917). "Abay Kunanbayev'in 'Nasihatler' Adlı Eserinde Toplumsal Eleştiri Aracı Olarak İroni". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, S. 2, s. 1137-1149.
- CİHAN, Cihad. (2015). "XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dini Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmesi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, S. 2, s. 219-238.
- DAYANÇ, Muharrem. (2007). "Balıkesir ve Türkistan'da Deprem ve Tefvik Fikret'e Sitem". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, S. 2, s.123-140.
- DUŞHONKULUULU, Kursanbek. (2018). *Kırgızistan'da Zamancıların Dinî ve İtikadî Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERALİEV, Süyünbay. (2000). *Кыргыз Поэзиясынын Антологиясы*. Cilt 2. Bişkek.
- EROL, Mehmet. (2018). "Bir Sözlü Tarih Metni Olarak Kıssa-i Zelzele ve Konusunun Anadolu Basınına Yansıması". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, S. 3, s. 25-38.
- İNAN, Abdulkadir. (2017). *Türkoloji Ders Notları*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- KAPAĞAN, Enver. (2015). "Toktogul Satılğanov'un Şiirlerinde Vatan ve Millet Sevgisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, S. 37, s. 174-180.
- KARAKOÇ, Sezai. (1997). *Edebiyat Yazıları I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. (2016). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- ÖLÇEKÇİ, Tamara. (2013). "Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rollerini". *Bilig Dergisi*, S. 67, s. 111-128.
- ÖZGEN, Nurcan. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim. (1997). "Halk Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 15, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sırat-ı Müstakim Mecmuası*. (1910). (Ed.: Düzdağ M.Ertuğrul), No: 123, s. 319-320- No: 125, s. 351-352; İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- TAN, Ali. (1998). *Moldo Kılıç'ın Kazaldar'ı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIZ, Naciye. (2018). "Kırgız ve Türk Edebiyatında 1911 Türkistan Depremi İle İlgili Şiirler". 2. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*. Cilt 3.
- AKMATALİYEV, Abdıldacan. (2014). *Токтогул Энциклопедиясы*. Bişkek: Турап Басмасы.
- КУРМАНАЛЫУУЛУ АБДЫЛДАЙЕВ, Melis. (1990). *Мурас*. Фрунзе: КыргызстанБаспасы.
- НУРМАНБЕТОВА А.Т.- Кармышова Ү.Ж. (2015) *Кыргыз Элинин Оозеки Чыгармачылыгы – Салттуу Билимдердин Булагы*, КУАУнун Жарчысы, Cilt 3, Сау 35, s.135-138.